

УДК 398.81(477.83-2):[94:329.17(477)"19"]
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.02.401>

СИМПАТИКИ ПІДПІЛЛЯ У НУРТІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ: МОТИВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ОПОРУ ТА «ЧЕРВОНОГО ТЕРОРУ»

Галина КРАВЦІОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-1481>

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ фольклористики,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: galynamagas@gmail.com

Народна проза про життя цивільного населення Галичини під час та після Другої світової війни включає кілька циклів. Ключові теми, які розглядаються в межах запропонованої статті: співпраця з підпіллям та масові депортації. В таких текстах зафіксовані приклади допомоги підпільникам, локальних проявів і вислідів боротьби мирних громадян з окупантами, засвідчена роль народної підтримки УПА, місце та значення особистості симпатика ОУН і УПА в контексті національно-визвольних змагань середини ХХ ст. Подібні оповідання та перекази ще не виступали об'єктом ґрунтовного дослідження у фольклористиці. Тому їх фольклористичне опрацювання є на сьогодні актуальним.

Авторка ставить перед собою мету з'ясувати своєрідність відповідних прозових зразків, записаних на теренах Стрийського району, в першу чергу — їх поетичної системи.

Об'єктом дослідження є тексти оповідань та переказів, предметом — їх структура та поетика. Основну увагу звернено на мотиви та фольклорні константи, які є типовими для текстів усної народної творчості.

Методологічною основою дослідження стали методи польового етнографічного дослідження, зокрема інтерв'ювання респондентів, а також порівняльно-історичний, типологічний та структурно-функціональний методи.

Ключові слова: фольклорна проза, поетика, мотив, образ, депортація.

Galina KRAVTSOVA

Candidate of Philology,

the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

Research folklore department,

15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: galynamagas@gmail.com

SUPPORTERS OF THE UNDERGROUND IN THE VORTEX OF THE LIBERATION STRUGGLE: MOTIVES OF NATIONAL RESISTANCE AND RED TERROR

During the Second World War and after the so-called «great victory», the communist totalitarian regime pursued a policy of terror in Ukraine and, in particular, in Galicia, through the relevant repressive authorities. As a result, millions of Ukrainians have been persecuted, deprived of life, liberty, property, tortured, deported, sent to special settlements outside Ukraine, forced labor in conditions of restriction of liberty, deprived of citizenship or otherwise degraded in their civil rights and freedoms. A large number of people were forced to flee, hide, live in unsatisfactory conditions, separate from their relatives and friends, and give their children upbringing to other people.

Folk prose about the life of the Galicia civilian population during and after World War II includes several major cycles. Key topics addressed in the proposed article: cooperation with the underground and mass deportations. Such texts record examples of assistance to the underground, local manifestations and results of the civilians struggle against the occupiers, testify to the role of popular support for the UPA, the place and importance of the OUN and UPA sympathizers in the national-liberation struggle of the mid-twentieth century. In addition, they reflect the issue of returning deportees home, all the difficulties that arose in connection with the branding of «UPA accomplice». Such stories and legends have not been the subject of extensive research in folklore yet. Therefore, their folklore elaboration is relevant today. In the proposed exploration, the author aims to find out the peculiarity of the relevant prose samples recorded in the Stryi district, primarily — their poetic system. The object of research is the texts of stories and legends, the subject — their structure and poetics. The main attention is paid to the motives and folklore constants, which are typical for the texts of oral folk art, they are the focus. The basis of the work is the author's field materials.

Keywords: folk prose, poetics, motive, deportations.

Вступ. В історії України минуле століття означене низкою грандіозних явищ загальносвітового масштабу, що обернулися для українського народу катастрофічними змінами, величезними втратами. Травматичний досвід тих років чітко відображається у народній творчості. В останні роки значно активізувалася робота над вивченням фольклору ХХ ст., що виник внаслідок трагічних подій, пов'язаних із Другою світовою війною, придушенням національно-визвольного руху та післявоєнними репресіями. Досить широкого висвітлення в наукових розвідках набули теми повстанської пісенності, менше вивчена оповідна традиція про підпілля. При цьому варто зауважити, що пласт фольклору про примусові виселення на сьогодні досліджений взагалі скупо. Якщо теми українсько-польських стосунків та переселення через перекроювання кордонів України та Польщі неодноразово ставали об'єктом ґрунтовних наукових досліджень, скажімо, у працях таких учених, як Л. Халюк [1], Л. Вахніна [2, с. 508—511], Р. Кирчів [3, с. 263—294], О. Кузьменко [4, с. 210—220], Ю. Павлів [5, с. 163—179], М. Качмар [6, с. 573—584], то наративи про наслідки сталінських репресій щодо «пособників бандформувань» і депортації цих людей на спецпоселення залишаються зовсім маловивченими (в окремих статтях, розглядаючи пісні-хроніки, цієї теми торкались О. Чікало [7, с. 40—44], Г. Кравцова [8, с. 1191—1199] та ін.), питання специфіки відповідних текстів — відкритим.

Під час Другої світової війни й після так званої «великої перемоги» комуністичний тоталітарний режим через відповідні репресивні органи влади здійснював політику терору, внаслідок чого мільйони людей зазнали переслідування, були позбавлені життя, волі, майна, депортовані, вислані на спецпоселення за межі України, залучені до примусової праці в умовах обмеження свободи, позбавлені громадянства чи іншим чином уполітовані у своїх громадянських правах і свободах, зазнали катувань, моральних страждань [9]. Вже в березні 1943 р. вийшла постанова ДКО СРСР «Про спеціальні заходи у західних областях України», яка зобов'язувала НКВС СРСР виселяти сім'ї «активних учасників ОУН—УПА у віддалені місцевості СРСР», у січні та березні 1944 р. — розпорядження з підписом Л. Берії, в якому нарком наказував «усіх виявлених пособників на території України заарешту-

вати з конфіскацією майна» та наказ НКВС СРСР № 122 про репресії членів родин оунівців, в квітні 1944 р. на підставі розпорядження НКВС СРСР опрацьовано схему арештів та депортацій членів ОУН та УПА і так званих «бандпособників». Влітку того ж року вивезено понад 17000 осіб в Красноярський край, Іркутську, Новосибірську та Омську обл. в тому числі дітей [10, с. 15]. Відповідно до постанови ДКО СРСР від 29 жовтня 1944 з України на лісорозробки у Комі АРСР, Архангельську, Кіровську обл. до січня 1945 депортовано близько 30-ти тисяч спецпоселенців, а до кінця цього ж року — ще 6127 сімей учасників ОУН й УПА. Одні з найчисельніших акцій відбулися протягом 1947 р. (операція «Захід»). Загалом за деякими даними наприкінці та по завершенні Другої світової війни упродовж 1944—1952 рр. із західних теренів України вислано 203662 особи, серед них представників родин членів ОУН і вояків УПА та їх симпатиків — 182543 особи [11].

Як слушно зауважував Є. Луньо, «на сучасному етапі українського державотворення одним з надзвичайно вагомих є питання історичної правди» [12, с. 14], якщо чин воїнів УПА розкрито в численних різнопланових працях, то роль і значення діяльності їх прихильників, що жили, підтримували підпілля, їхній героїзм та особиста трагедія досі належно й справедливо не оцінена, оповідна традиція цього пласту відповідно не вивчена. *Актуальність* статті полягає в тому, що проза про депортації цивільних помічників підпілля досі не виступала об'єктом ґрунтового фольклористичного дослідження. На часі аналіз її художньої системи, висвітлення історичних реалій у текстах, характеристика ключових тем та мотивів тощо.

Отож, у фокусі розвідки — оповідання та перекази про депортації (передумови, вивезення, життя на спецпоселенні, повернення) українців після Другої світової війни у віддалені регіони Радянського Союзу. Народна проза — предмет дослідження, її структура та поетика — *об'єкт*. У статті використано власні записи (Львівщина, Івано-Франківщина), зафіксовані від симпатиків ОУН і УПА та їхніх на той час малолітніх дітей, котрі були вивезені через зв'язки з підпіллям. *Мета* розвідки — розглянути тексти за ключовими темами: зв'язок з підпіллям (родичі в УПА, в ОУН); допомога підпілникам (постачання продуктів харчування, криївка на

обійсті, переховування підпільників вдома, передача/зберігання інформації, надання медичної допомоги); переслідування та облави (стеження, обшуки, допити); виселення, дорога (важкі умови, нестача харчів, смертність дорогою); прибуття, облаштування на чужині (голод, злиденність, страх невідомого, туга за Батьківщиною); побут, робота (незадовільні умови проживання, тяжкий низькооплачуваний труд); повернення додому (скрута, стеження, проблеми з пропискою).

Варто зауважити, що кожен тематичний блок містить низку фольклорних констант, що є типовими для широкого кола текстів усної народної творчості, саме на них буде зроблено акцент.

Методологічною основою нашого дослідження стали методи польового етнографічного дослідження, зокрема інтерв'ювання респондентів, а також порівняльно-історичний, типологічний та структурно-функціональний методи.

Основна частина. *Перед депортацією.* Народнопрозові зразки про зв'язок з підпіллям представляються як передумова вивезення: «Їх вислали з-за тата, а нас уже хіба потому за то, що сестру посадили»¹; «чоловік Юрко був в партизанці, а жінку з маленькою дитиною — на Сибір»². Часто текст розширено деякою конкретикою щодо посади, ролі, функцій, місця перебування родича-підпільника: «Він був надрайонний провідник», «дідо був станичним», «то він був служба безпеки», «сестра була зв'язковою в сотні УПА і друкаркою... вона знала всі дані про сотню Гайдамаків... через її руки все таке проходило»³, «він був оуновець, активно роботу проводив громадську в Жидачеві... оуновець — то вже всьо говорить. А потім він опинився в УПА», «В лісах Жидачівщини і Стрийщини він приймав участь в боях, був тричі ранений»⁴. Подібна інфор-

мація подається в позитивному ключі, оповідач наголошує на необхідності та потрібності такої «підпільної роботи», що стала його «обов'язком». Образ родича-підпільника наділений рисами, якими в свідомості українця мав би володіти борець за свободу: сміливість; патріотизм; вірність присязі; відданість ідеям національно-визвольного руху та Батьківщині; жертвовність; військова дисциплінованість. Дані про його подальшу долю інформант може подавати досить стисло: «тато мій загинув в кривіці», «Мій батько був станичним і за це забрали в тюрму», «баба мала брата, брат був у партизанці... його застрілили, його сім'ю повивозили в Хабаровськ»⁵, «В 46 році там мого вуйка, татового брата сина вбили — їх в Сибір»⁶, або більш деталізовано та виразно, додаючи художні засоби.

Арешт, розконспірування активних учасників повстанського руху ставав причиною переслідування членів родини. «В Сибір. Вивозили... розказували, що привезли сина, чи доньку, над нею збиткуються і ніхто не сказав — і мама, і тато. Привезли. «Твій син?!». «Не, не мій син». А якщо сказав, що мій син — всьо, забрали»⁷. Навіть мертві повстанці становили загрозу для рідні. З відповідними фактами пов'язане виникнення та вкорінення в оповідну традицію мотиву «мати впізнає вбитого сина»: «Вони ходили на облави. Побив — тоді на селі так навколо клубу... ставили і зганяють — шоби мати пізнала свого сина. Пізнає — на Сибір»⁸. В подібних методах впізнання вбитих і показово виставлених на огляд підпільників змушували брати участь багатьох людей («50 хлопців. Вбитих. Хлопи, як дуби. Як їх мама на світ народила — всьо постігали! І гонили людей, шоби сі люди дивили»⁹), але фоль-

¹ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

² Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 29.06.2019 від Ковтунь Галини Іванівни, 1956 р. н., в с. Старі Богородчани Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.

³ Зап. Г. Кравцова, М. Демедюк 28.06.2019 р. у м. Бурштин Івано-Франківської обл. від Марії Хованець 1928 р. н. (медсестра УПА).

⁴ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁵ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 29.06.2019 від Скоб'юк Олександри Іванівни 1938 р. н., в с. Блюдники Галицького р-ну Івано-Франківської обл.

⁶ Зап. Г. Кравцова 18 липня 2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

⁷ Зап. Г. Кравцова 29.06.2019 р. в с. Бовшів, Бурштинського р-ну, Івано-Франківської обл. від Тарасовича Євгена Миколаєвич, 1941 р. н.

⁸ Зап. Г. Кравцова 18.07.2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

⁹ Зап. Г. Кравцова 20.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну Львівської обл. від Мартинішин (Юрків) Ірини Антонівни, 1924 р. н.

клорну селекцію пройшов саме образ матері — сакраментальний для усної народної творчості. Зауважимо, що розвиток мотиву «мати впізнає вбитого сина» можливий у двох напрямках: перший — матір, щоб не постраждали інші члени родини, робить вигляд, що не впізнає свою дитину; другий — вбита горем ненька голосить над сином.

Образ матері — один із ключових в усній народній творчості, перебуваючи у текстовому вимірі на різних рівнях співдії (давніших та новітніх) з персонажами, розвиває концептуальні ознаки [13, с. 231—254]. Саме материнський біль викликає найсильнішу емоцію у слухача, а тому така вузлова складова сюжету на композиційному рівні переважно є кульмінацією твору, хоча в деяких варіантах апогей переноситься на черговий мотив — «мати хоронить вбитого сина»: «Мама тіло забрала вночі і поховала. Би не виділи», «принесла на плечох сама вночі, відкопала, принесла і поховала його на цвинтару. Вночі. Через ріку. На горбу принесла. Та то є подвиг»¹⁰. Таким чином, функція матері «оборонительки життя» [14, с. 393] трансформується у функцію «оборонительки гідної смерті і достойного поховання».

Мотив мовчання, що є суміжним із багатьма іншими, зокрема, з мотивом «енкаведисти змушують впізнавати мертвих родичів», є типовим загалом для фольклору періоду ОУН УПА (як пісенного, так і прозового). Часто розкривається за допомогою заперечних предикативних одиниць, імплантованих в площину тексту: «не сказав», «не видав», «не продав», «не зрадив». Так, в оповіданні зв'язкової Катерини Щерби сусід, побачивши упівців на подвір'ї, «не йшов доносити, не йшов доповідати, а мовчав». Таким чином, мотив мовчання корелює з мотивом (не) зради: «не видати тайни, не зрадити одне одного, а відтак і України»¹¹, «а брата і тата взяли ше на НКВД і там: «Скажи — повернем». Вони не сказали»¹², «насамперед треба було мовчати. І з ніким нічого не говорити — оце було святий закон. Кожен раз — то все: мовчи, хто би що тебе не питав, чи тебе би бив, чи

катував, чи шо — мовчати»¹³. З іншого боку, мотив мовчанки сформований обставинами життя в тоталітарній державі, де зайве необережно вимовлене слово могло накликати небезпеку [15, с. 133], відтак, мовчанка рятувала і самого оповідача: «Такий був час, що всі старалися мовчати», «то були тоді страшні часи, лишень шось одне слово...»¹⁴, «це все наказували, якби шось стало — то ти мовчи, як ти будеш мовчати — то ше вийдеш»¹⁵. Для увиразнення цього мотиву характерним є використання засобів експресивного підсилення вираження ідеї — «ні пів слова ніхто нікому не говорив. Мовчи. Мовчи»¹⁶.

У циклі народної прози про допомогу цивільного населення підпільникам типологічним є образ бандерівця, що співвідноситься із традиційним фольклорним образом героя. Низка атрибутів — красива форма, зброя, кінь, вказує на домінуючі позиції військової героїки в його структурі: «А вни підійшли д'нашій хаті, наша хата дальше була від села. Йой-йой-йой, які красиві, Боже! Але всі мали костюми однакові. І мама все моя та й я, я вже така більша була, та й думаю: ну хто їх так одів красиво? Такі однакові костюми, шо так костюми маюти такі і всьо озброєні були»¹⁷, «На конях, дуже підтягнуті були, вже як німці були... ну але вони вже були вишколені. Знаєте, як він став, то вже тако не стояв сюда-туда, вже мусів стати так само»¹⁸, «а там — армія. Красиві всі! Моя мама вийшла, а вони стали гімн заспівали, гімн

¹³ Зап. Г. Кравцова 19.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Щерби (Бережанської) Катерини Василівни, 1929 р. н., нар. в с. Виспа Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.

¹⁴ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 30.06.2019 від Говдяк Одарки Юрївни, 1944 р. н., в с. Старі Богородчани Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.

¹⁵ Зап. Г. Кравцова 19.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Щерби (Бережанської) Катерини Василівни, 1929 р. н., нар. в с. Виспа Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.

¹⁶ Зап. Г. Кравцова 19.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Щерби (Бережанської) Катерини Василівни, 1929 р. н., нар. в с. Виспа Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.

¹⁷ Зап. Г. Кравцова 27.07.2021 р. в с. Сможє Сколівського р-ну, Львівської обл. від Фединець Марії 1930 р. н. (нар. в с. Тернава Нижня).

¹⁸ Зап. Г. Кравцова 19.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Щерби (Бережанської) Катерини Василівни, 1929 р. н., нар. в с. Виспа Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.

¹⁰ Зап. Г. Кравцова, М. Демедюк 29.06.2019 в с. Бовшів Бурштинського р-ну, Івано-Франківської обл. від Паука Богдана, 1928 р. н.

¹¹ Зап. Г. Кравцова 23.11.2006 р. у м. Стрию Львівської обл. від Мельника Михайла Івановича, 1930 р. н.

¹² Зап. Г. Кравцова 18.07.2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

заспівали! І красиві всі були молоді»¹⁹. Як доречно зауважила О. Чікало, образ «героя-повстанця, передусім, розкривається у його зовнішніх характеристиках, адже вони є виразником того семантичного коду, який максимально зрозумілий для середовища, яке його творить» [16, с. 162]. Традиційним є наголос на молодості героїв, у цьому випадку розкривається її естетичний вектор: молодість=краса. Така семантична пара в цьому контексті має також інший тип смислового ядра, проявляється у площині, що відображає фізичні якості: молодий=сильний. Тут чітко простежуються риси узвичаєного казкового, епічного героя-богатиря, що стоїть на захисті знедолених, виступає захисником своєї держави [17, с. 71], є насамперед мужнім і дужим, часто має надзвичайну силу: «То він у УПА загинув. Дуже був здоровий хлопець. Казали, що пушку сорокоп'ятку він сам тягнув. Такий був сильний, дуже був гарний»²⁰.

Нерідко оповідач використовує фольклорні кліше-вираження, типові традиційні порівняння, як от кінь — білий (колір, який в українському поетичному універсумі набув символу краси, служить засобом творення ідеального персонажу [18, с. 737]); хлопці, як дуби; хлопці-соколи: «А в нас красиво було — Боже! Як зайшли ті... увечері сходили до нас, так їх по пару. Ну такі! А Кук собі їздив коньом, на білому коні»²¹; «Тоти, що приходили озброєні з ліса, то були дійсно, як соколи!»²², «У нас такі хлопці були, як дуби красиві. Хлопці, як дуби погинули»²³. Для підсилення враження представляється зіставлення зовнішнього вигляду упівця із ворогом, який у цьому значно програє: «У формі! Та то така краса була! То такі були, то не то що ті шміраки приходили у шинелях таких обталапаних, отаких вся...

¹⁹ Зап. Г. Кравцова 27.07.2021 р. в с. Сможє Сколівського р-ну, Львівської обл. від Фединець Марії 1930 р. н. (нар. в с. Тернава Нижня).

²⁰ Зап. М. Качмар та О. Чікало 16.08.2018 р. в с. Підбереззі Горохівського р-ну Волинської обл. від Герасимчук Ярослави Григорівни 1954 р. н.

²¹ Зап. Г. Кравцова 27.07.2021 р. в с. Сможє Сколівського р-ну, Львівської обл. від Фединець Марії 1930 р. н. (нар. в с. Тернава Нижня).

²² Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

²³ Зап. М. Демедюк та Г. Кравцова 28.06.2019 від Лесів Параски Степанівни, 1938 р. н., в с. Тимерівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл.

Вони були в формі такі стройні всі, такі були, як дуби хлопці!...»²⁴.

В цьому мотивному блоці чітко спрацьовує бінарна опозиція свій/чужий, що є однією із базових домінант систематизації художньої картини світу: «Ми ся тишили, як приходили тоти хлопці з лісу, йой, треба їсти їм... ми всім їм помагали, щоби... чим могли! Ми сами були би не з'їли, а були би сьмо всьо їм дали. Бо знали, шо то, що то *наші* хлопці»²⁵. Велику роль відіграє також культ української армії і возвеличення пов'язаного з нею героїзму *свого* вояцтва [19, с. 890] та вболівання за безособове військо в цілому та долю кожного окремого бійця: «Енкаведисти своїх забрали, а *наші* люди на другий день наших шукали по тій ріці, по тих долинах, де вони є і поховали в Мокротині на цвинтари»²⁶.

Дещо забігаючи наперед, відзначу, що внаслідок міжетнічного полілогу після депортацій, спільного перебування різних націй у спецпоселеннях відбулася трансформація дихотомії «свій — чужий» у триаду «свій — чужий — інший»: «Вона працювала з іншими націями — китайцями, з японцями, з корейцями, з росіянами, з євреями, *наші* українці були. І, каже, відрізняли: людина, не людина»²⁷. Оповідання нерідко містять філософське переосмислення поняття «чужий», «ворог»: «Тепер маєте: була я між росіянами, жила. Люди вмирили з голоду, ну якось так попало, я не знаю чому, що маму і тих дві сестри узяла жінка-росиянка. Сім чоловік. В одній кімнаті. І вона узяла троє людей у тоту здепку, голих і босих. Зима сорокградусна, взути не мають що, одитись ні накритись нічо. На печі спали, як виходили — валянки. Кажуть: «бери дяді Тіми валінки. І звари собі картошки на триніжках. *Чужа людина. Вони — ворог*»²⁸.

²⁴ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

²⁵ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

²⁶ Зап. Г. Кравцова 18.07.2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

²⁷ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Рапії Марії 1958 р. н.

²⁸ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня в м. Моршин від Кашуби Павліни Михайлівни, 1926 р. н.

Цикл оповідань та переказів про допомогу підпілля включає комплекс мотивів про постачання їжі в криївки («Була в мене криївка. 25 хлопців. Мама мусіла наварити їсти, годувати їх в криївці»²⁹), харчування повстанців силами селян. Невеликі групи підпільників могли отримували покорм безпосередньо в сільських оселях: «Насамперед якщо людина прийшла, треба було дати їсти. Ото було головне. І ще дати під паху, якщо мав хліб, чи якесь було масло, чи якесь... ну ще якесь, чи свині, чи шо кусок шось було сало якесь таке»³⁰. Сотням УПА відвозили провізію в ліс на возі: «Від нас недалеко стояли Сіроманці. Треба було харчування людям, хлопцям дати... треба було і змолотити пшеницю... ну та й шоби хліба спекти, все решту. Так, фірою, мішок спекли хліба і в мішок положили, але ще шоби був вистиг, шоб не був горячий. Ну і то клали, зварили пирогів, чи ще там шось друге варили, шось зарізали якусь курку, чи ще якогось кугута»³¹. Характерно, що в таких прозових зразках наявні згадки про обрядові страви, які населення давало на великі релігійні свята — Великдень та Різдво. Оповідання підпільників також містять збіжні мотиви: «Вони нам принесли такі три слоїки, і молока, яєць, і кубаси, і шинки, паску. Нас села тримали».³² Цікавим є сюжетотворчий елемент, що розкриває ставлення повстанців до допомоги селян — «вдячні повстанці п'ють молоко, але відмовляються від пирогів, бо жаліють малих дітей господині».

Поміч підпілля полягала не лише в продуктово-му забезпеченні. Оповідний пласт вміщує цілу низку відповідних мотивів: селяни споруджують криївку; селяни стоять на стійці, поки підпільники проводять зустріч; перекривають дорогу, поки йде бій; надають медичну допомогу пораненим повстанцям; ховають

вдома секретну інформацію, друкарські машинки; переносять «штафети»; переховують повстанців вдома тощо. Знову ж одним із основних виступає образ жінки-матері: «матір ховає провізію для сотні УПА в коморі, потерпає від облави», «матір робить свій дім безпечним для сходин», «на матір направляють зброю при обшуку, вимагають лізти в криївку», «матір ставлять до стіни і погрожують вбити, діти кидаються до неї», «матір посилають в розвідку до міста за секретними даними», «матір возить пошиту форму та білизну упівцям» тощо. Таким чином, образ матері в циклі про підтримку партизанки набирає ознак матері-берегині підпілля. Варто зауважити, що нерідко суміжним із вищенаведеними сюжетними компонентами тексту виступає мотив страху. Населення, допомагаючи підпільникам, боялося покарання окупаційної влади, нападу облавників: «Страх був! Ми сі бояли! Певно, шо смо сі бояли, думалисмо — зараз москаль налетит, облаву зроб'їт і всіх нас тут перестріляють, або поपालять живими! Дуже смо ся бояли»³³. Побоювання були небезпідставним, але й не вирішальними: попри страхи, кривду український народ активно підтримував «рідну армію» («Так ризикували. Жахливо. Моя мама дуже ризикувала... швець шив нижню білизну для упівців і форми їм шив. І мама то везла... помагали, як могли... було небезпечно, дуже небезпечно. Треба було якоесь підтримувати»³⁴).

Виселення.

Трагедія втрати свого — своєї землі, своєї оселі, свого господарства, продуктів своєї праці найбільш глибоко розкривається у текстах, де ключовою виступає власне тема примусового виїзду, виселення, швидких зборів: «То був травень, то якраз так файно на городі вже обробили мама всьо... мали й коника, і ту коровичку мали, якесь там пацятко»³⁵. Розгубленість, боязнь і розпука — їх основні емоційні акценти. До слова, мотив жалю за втраченим своїм замикається в прозових зразках про повернення: «Хату вже

²⁹ Зап. Г. Кравцова 20.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну Львівської обл. від Мартинишин (Юрків) Ірини Антонівни, 1924 р. н.

³⁰ Зап. Г. Кравцова 19.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Щерби (Бережанської) Катерини Василівни, 1929 р. н., нар. в с. Виспа Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.

³¹ Зап. Г. Кравцова 19.12.2019 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Щерби (Бережанської) Катерини Василівни, 1929 р. н., нар. в с. Виспа Рогатинського р-ну, Івано-Франківської обл.

³² Зап. Г. Кравцова, М. Демедюк 28.06.2019 р. у м. Бурштин від Марія Хованець 1928 р. н. (медсестра УПА).

³³ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

³⁴ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

³⁵ Зап. Кравцова Галина Богданівна 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н. (нар. у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл.).

знесли, тогди де то, в Братківцях, чи де побудували сільраду з тої хати... не було вже нічо, навіть плота не було вже, лишень пару яблїнок старих»³⁶. Дослідниця фольклору про примусові переселення І. Коваль-Фучило слушно уніфікує та називає подібні сюжетні вузли «мотивом втраченого раю» [20, с. 87—97]. Справді, оповіданням цієї тематики притаманні ідеалізовані описи рідної місцевості, господарств, врожайних полів, які люди змушені покинути: «А так люди всьо лишили! Полишали худобу, вже всьо було посаджено, файно, город, бульба зацвіла, всьо... всьо полишали, всьо в домівках лишили. Йшли голі, босі...»³⁷. Основне місце, переважно, відводиться рідній хаті. Варто зазначити, що в українській етнокультурній традиції вона виступає передусім уособленням родинного вогнища, осередком людського буття, а також рубежем між людиною та хаосом — чужим неосвоєним простором. Крім цього, дім є символічним вираженням волі та незалежності людини [21, с. 616]. Знакову природу образу хати в поетичному вимірі української культури відзначає, зокрема, І. Мойсеїв: «Хата — один з найпопулярніших образів символів нашої літератури, мистецтва і масової свідомості» [22, с. 151]. Отож не дивно, що у текстах про депортацію раз у раз натрапляємо на образ «рідної хати». Вона виступає символом організованого побуту, моралі й духовності; вміщує у собі цілий спектр значень, пов'язаних із родинним життям, подружніми взаєминами, батьківською любов'ю, шанобою до предків, «спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових виявах за стінами, що оберігають родинне тепло» [23]. Ідеалізація досягається завдяки художнім засобам, хата характеризується, як: дуже гарна, найкраща, файна, велика, нова.

Грань між своїм світом, який покидали, і чужим, в який відбували, у текстах часто виразнено згадкою про час доби: «прийшли в третій годині ночі москалі... начальник почти... і шось четверо, чи п'ятеро солдатів»³⁸; «А то п'ята година, навіть ще й п'ятої не

було ранком. Я знаю, я пам'ятаю так плакала сиділа мене розбудили»³⁹; «Вночі, ми спали ще, не дуже такі малі... кїлько мені вже було... пітнайцїть років. Вони нам нічо не казали, лиш казали збиратися і всьо, ми збиралися»⁴⁰. Таким чином, зміна життя відбувалася цілісно — в часі і просторі, причому переміні простору передувала трансформація звичного часу — ніч раптово ставала порою активності, звичний уклад моментально кардинально руйнувався.

В прозових зразках, у яких розкривається тема дороги на Сибір, основними є мотиви, що корелюють з тезою «нас відправили на погибель». Частотними, з різним ступенем описовості виявилися сюжетотворчі одиниці «люди голодують по дорозі в Сибір», «люди гинуть», «трупи викидують з вагонів»: «Там посадили у грузові вагони, такі жєлізяки, двері такі відкрили туди у ті вагони і їхали. Люди хворіли. Діти подоставали температуру... мама хотіла із поїзда скочити, бо дівчина вмерла... Достала температуру. Чотири дні побула, згуріла та й померла. А хто помер — останній вагон і так... відти витягли, останній вагон. А де пізніше кидали? Та не знаю, де. І так везли тих людей. І голодні...»⁴¹.

Чи не найбільш травматичним був досвід втрати власних дітей. Закарбувалися в пам'яті й муки та загибель незнайомих дітей, що їхали поруч у вагоні: «Мама казала, як були в вагоні, де помирали діти двох-трьох-чотирьох... «і їх просто викидували в сніг, — каже, — як псят». Каже: «то ніхто то не забуде»»⁴². Непоодинокими є свідчення щодо дуже великої кількості померлих в дорозі: «Дорогою тато помер. І ми з братом занесли... там трупів дітей було... і люди з голоду вмирали»⁴³, «Дуже багато помирало по дорозі. Викидували. З вагона вики-

³⁹ Зап. Кравцова Галина Богданівна 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н. (нар. у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл.)

⁴⁰ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁴¹ Зап. Г. Кравцова 27.07.2021 р. в с. Сможе Сколівського р-ну, Львівської обл. від Фединець Марії 1930 р. н. (с. Тернава Нижня).

⁴² Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Рапії Марії 1958 р. н.

⁴³ Зап. Г. Кравцова 18 липня 2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

³⁶ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

³⁷ Зап. Г. Кравцова 27.07.2021 р. в с. Сможе Сколівського р-ну, Львівської обл. від Фединець Марії 1930 р. н. (нар. в с. Тернава Нижня).

³⁸ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

нуть — та й»⁴⁴; «люди мерли, як мухи, бо були старенькі, всякі були: і діти, і старенькі. Мерли. Просто то було жахіття. Мама на то дивилася і думала, що з нами буде...»⁴⁵. Холод, або нестерпна спека, голод, нестача води, відсутність санітарних умов призводили до нездужань, смертей. «Буцегарні на колесах не мали ні вікон, ні пічок, ні утеплення, ні елементарних засобів для додержання гігієни. Гостро бракувало їжі, медичної допомоги. Вигнанці потерпали від пневмонії, інфекційних захворювань, респіраторних хвороб. Пересувна в'язниця стала для багатьох останнім притулком...» [24]. Халюк Л. справедливо називає подібне ставлення до виселенців «способом приниження людської гідності» [1, с. 81].

Характерно, що обурення, жаль викликає не лише смерть, а й нешанобливе ставлення до небіжчиків, «як не до людей»: їх примітивно викидали з вагонів, не було проведено жодних релігійних поминальних обрядів, належного традиційного прощання, ніхто не мав змоги поховати родича, поставити хрест і згодом «ходити на могилу» («З других вагонів викидували, таки зразу... десь викинут та й всьо, хто їх де хоронив... може, птому десь ходили, посилали таких, би трупи закопували»)»⁴⁶. Навіть у найскладніші часи українці дотримувалися визначальних норм поховальної традиції, як зазначає В. Сокіл, люди намагалися відповідно, за християнським звичаєм на кладовищі поховати своїх рідних навіть під час голодомору 1932—1933 рр. [25, с. 100] Тому неповага до померлих в дорозі на спецпоселення викликає абсолютне несприйняття в народній свідомості.

Характерологічним для досліджуваної прози є мотив важкої довгої дороги. Образ дороги є універсальним, «вічним» фольклорним образом, який визначається загалом, як ритуально і сакрально значимий локус, в межах цього фольклорного пласту виступає часопросторовим тлом, на яке нанизуються події подорожі, «залізничне полотно» стає кордоном між етапами життя людини на своїй землі і

виживанням у чужій стороні, межовим простором між світом живих і мертвих. Цікаво, що інформантка Д. Коруд для кращого сприйняття реципієнтом оповідання з таким основним мотивом використала пісню, що описує відповідний момент поневірянь депортованих: «Ну та й везли нас, як казали в пісні тотій: «везли нас безперестанку, аж нас вигрузили у містечку Омску»⁴⁷. Варто зауважити, що у згаданій виселенській пісні «В сорок семім році стала новина», що побутує на Стрийщині, разом із клішованими елементами, подано розгорнуту розповідь про труднощі, жахливі умови перевезення до місця призначення та важкої праці під час перебування на чужині:

*А тії чекісти вони серця не мали,
Навіть до вагонів води не давали.
Три неділі везли так безперестанку,
Аж нас вигрузили у містечку Омску.
Вони нас заставляли баржі грузити
І по двісті дека хліба фасувати.
Ми баржі грузили, по болотах ходили,
Прокляті комарі очі виїдали»⁴⁸.*

Як видно, для усної народної творчості про виселення (пісенної та прозової) типовими є мотиви «чекісти садять виселенців у вагони» й «виселенців везуть у товарних вагонах, морять голодом та не дають води». Зазначимо, що такі ж сюжетотворчі компоненти наявні й у виселенських піснях з інших місцевостей. Зокрема, Є. Луцько зафіксував на Яворівщині пісню «А у сорок семім році, двадцять першого лютого», у якій знаходимо аналогічні мотиви («Всю дорогу раз на два дні випускали по воду, А баланду раз на тиждень давали на вечерю» [26, с. 141]); Г. Дем'ян — на Сколівщині («Три дні ми вже їдем, їсти не дають — друзі по вагонах із голоду мруть» [27, с. 394]).

Цікаво, що різниця між своїм і чужим світом підсилюється нібито незначними деталями опису пейзажу, елементів побуту, одягу, їжі. Візірцевими в цьому є елементи оповідань депортованих тоді дітей: «ну і нас повезли, повезли, а то було під кінець жовтня... пам'ятаю, ми їдемо європейською частиною — ну,

⁴⁴ Зап. Г. Кравцова 27.07.2021 р. в с. Сможе Сколівського р-ну, Львівської від Фединець Марії 1930 р. н. (с. Тернава Нижня).

⁴⁵ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁴⁶ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁴⁷ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁴⁸ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

ше осінь; переїжджаємо Уральські гори — а там вже сніг лежить. Сніг лежить, і я перший раз побачив валянки сибірські, я ся дуже здивував, що вони без кашош...»⁴⁹. Разом з тим, наступні сюжетні вузли вже можуть включати вражаючі масштабні картини, чіткі ознаки катастрофи (скажімо, величезна кількість депортованих, гори трупів: «коли нас там вивезли, а людей повно було... І там вже приїхали, то вже був мороз... і саме головне, що я запам'ятав, що під тим клубом з одного боку штабеля було трупів. Факт того, що в мій ріст. Я не знаю, якого був я росту... мав дев'ять років... ті трупи були поскладані, як дрова, шоби ся не розкатували: так і так. Так, як дрова складають»⁵⁰). Показово, що мотиви текстів про повернення виглядають обернено, вони зосереджують увагу на позитивній емоції від першого враження побаченого свого краю: «І їхали. Так цікавий дуже епізод: поїздом, пам'ятаю, вже по Україні. Я так стою в поїзді, вже мав вісім, чи дев'ять років... І так дивлюся: вогні горять. Так цікаво, а я ж то ніколи не бачив. І тут тато купив на пероні яблука. Я перший раз в житті в дев'ять років попробував яблуко»⁵¹.

Чужина.

Терор голодом — один із найстрашніших. Страх «бути голодним», «померти голодною смертю» глибоко ввігнаний в народну свідомість, голод в її межах вже знаходиться на рівні концепту. Він же є магістральним і в наступному циклі — про прибуття на чужину: «Виселили мого діда і бабу ну і мама з ними поїхала. Поїхала з батьками, вони там жили і голод був дуже»,⁵² «там би було світло, якби було кавалок хліба. Я думала, що ніколи не буде тільки хліба, би я поїла. Така я була жедна хліба» [28, с. 25], «всьо було в магазинах, в магазинах було всьо, що

хочеш. То всьо було і з Китая, і коши, і блюзочки, всьо що хочеш було, всьо такево привозили, а що — ми сі хіба дивили на то. Нам хліба не хватало, мама пішла робити, а на хліб не ставало. Та й мама все: «Боже, Господи, би я вже людям зичила, тільки шоб то, шоб ми вже не зичили»⁵³. Депортовані, намагаючись вижити, шукали способи добути їжу. Оповідання та перекази рясніють мотивами про зовсім нерівноцінні, але рятівні обміни: подушку — на хліб, кожух — на «бульбочку», полотно — на мішечок зерна: «...не мали шо їсти... бульбочку, як десь виміняли, то за кожух, то за якісь хустки, за полотно, то так хіба десь пару бульбинок. Розріжем, аби на зупу. Навит не чистили ніколи, розрізали, а єдну потерли та й того заколотили, аби була трошка густіша тота вода...»⁵⁴, «на Великдень мама замість яєць зварила, десь заміняла, то пару бульбинок зварила таких у лупині, шо ми мали на Великдень. То перші роки ми дуже... не мали шо їсти...»⁵⁵. Тут знову ж фігурує образ матері, він отримує додаткові семантичні штрихи як у текстах, де магістральною є тема важкої дороги в Сибір, так і в прозових зразках про прибуття на чужину. Його представлено через мотиви «мати опікується дітьми під час виселення», «дитина помирає на руках матері в товарному вагоні», «мати шукає їжу дітям по приїзду в Сибір», «мати вимінює свої речі на продукти харчування», «мати готує страви з зібраних рослин», «мати важко працює, шоб прогодувати дітей» тощо («Але так во йшли там десь та й міняли: або подушку, ми мали... фартушок мали вишитий — проміняли. На їжу, на хліб. Та й мама пішла... обміняти, взяла була подушку і ленту таку мала сино-жовту... і то проміняла на хліб. Їсти хотіли... дуже голод був... сильно ми голодували»⁵⁶). Подібний продаж та обмін майна історикія О. Кісь зараховує до жіночих стратегій ви-

⁴⁹ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁵⁰ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁵¹ Зап. Кравцова Галина Богданівна 25 липня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну Львівської обл. від Лесишина Василя Васильовича, 1948 р. н. (нар. в с. Завадів Стрийського р-ну).

⁵² Зап. Кравцова Галина Богданівна 25 липня 2021 р. в м. Стрий від Сурмик (Сеник) Віри Миронівни 1956 р. н. (с. Красная Речка).

⁵³ Зап. Кравцова Галина Богданівна у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл. 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н.

⁵⁴ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁵⁵ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁵⁶ Зап. Кравцова Галина Богданівна у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл. 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н.

живання в умовах голоду [29]. Деякі інші сюжетні елементи досліджуваних наративів також співзвучні з мотивами оповідань та переказів часів Голодомору 1932—1933 рр.: люди їдять «жаливу», перемерзлу картоплю, знайдену на чужому полі, невідомі гриби («...ну та й ми ходили в ліс, а так грибів ми не знали... та й ми то варимо, а дідо сидит та й каже: «ви не їжте, як я буду вмирати, тоді вже будете видіти, чи їсти, чи не їсти». Та й ми всі сидимо, а він їсть, бо сильно слабкий желудок був (вже потім так помер)... ну і він нічо, не вмер, ми давай тоді їсти ті гриби»⁵⁷) і ягоди, здохлих тварин («Уни жаливи були жадні! Уни ходили досвіта, збирали, хто скорше назбирає, аби мали чим жити, жаливи варили... хтось там лободу, вона їм, каже, мама не давала, хіба жаливов їх годувала: варила той відвар з жаливи і так вони тим жили!», «...як коні здихали, конів закопували, то вони йшли відкопували тоті коні... А вони потому бензином заливали то, вже, як кінч здохнув — обілляют бензином, а вни всьо равно палили на огни тай... бо не мали шо їсти»⁵⁸). Таке безнадійне становище породжувало навіть бажання порівняння своєї долі з долею політв'язнів ГУЛАГу, життя за колючим дротом видавалося легшим, а тюремна баланда ставала надзвичайно бажаною: «як в тюрмі був, то давали їсти, ще баланду... а там хто дасть? Ніхто не дасть тобі»⁵⁹, «мене як запануть, то мене озьмут у тюрму — у тюрмі мені якоїсь баланди дадуть їсти, а тут я з голоду вмираю!»⁶⁰.

Аналізуючи тексти про вимінювання, можна відстежити, що саме брали із собою українці, що вважали важливим і потрібним. Цікавим є зафіксований у с. Лавочне сюжет про найціннішу річ — особливу вишивку з українською національною символікою: родина бере з собою в Сибір вишитий тризуб, діти хваляться знайомим, що мають українську символі-

ку, тризуб зашивають в подушку, подушку продають разом з тризубом, діти біжать за покупцем, щоб випороти тризуб з подушки і забрати назад, родичі радять спалити тризуб, діти зашивають тризуб у мамину безрукавку» («...всьо смо продавали, і кожухи сьмо міняли, й всьо смо, полотно, які хустки... шо сьмо мали — міняли, бо аби сьмо мали чим жити. Та й една жінка з другого села хотіла купити подушку... Коли ми подушку продали, тота жінка пішла... а ми си нагадали, шо в нас тризуб в подушці...»⁶¹). Факт взяття з собою в далеку складну дорогу тризуба, куди можна було брали лише обмежену кількість речей, знову ж свідчить про патріотизм та відважність «пособників бандформувань», адже якби відповідальні за репресії виявили таку знахідку, то, цілком ймовірно, могли б покарати господарів багаторічним ув'язненням, чи навіть швидким фізичним знищенням.

Тема голоду разом із судженням «людей привезли в нікуди» виструнчує переконання — «людей вивезли на вірну смерть»: «Привезли просто ... видно весна, а там же ж ще сніги... просто їх лишили в лісі, просто в лісі лишили їх. Їх привезли і просто лишили в лісі. Отак»⁶². Негативне враження справляли вже перші побачені краєвиди, відтак в оповідній традиції відобразилися порівняння непривітної грізної місцевості зі своїм «втраченим раєм». Протиставлення малої батьківщини та чужини — типовий семантико-композиційний прийом фольклору про депортації, художній образ іншої землі змальовується на контрасті [4, с. 215]. Незвіданий простір має чіткі ознаки універсальної фольклорної категорії «чужого» — ворожого, небезпечного середовища, що здатне нашкодити: «...повезли в тайгу. А там є ліс і небо — більше нічо. І живить, як хочете... їх ще завезли у тій тайзі за болото. То є таке, що зимою ледом перевезуть, а лід, потім сніг зникає і стає озеро, таке, що ступите — і вас затягає. Не вийдете. Значить, там на погибель вивезли»⁶³.

⁵⁷ Зап. Кравцова Галина Богданівна у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл. 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н.

⁵⁸ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁵⁹ Зап. Кравцова Галина Богданівна 18 липня 2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

⁶⁰ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁶¹ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁶² Зап. Кравцова Галина Богданівна 25 липня 2021 р. в м. Моршин від Сурмик (Сеник) Віри Миронівни 1956 р. н. (с. Красная Речка).

⁶³ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Рапії Марії 1958 р. н.

Прийнявши нові реалії, українці-виселенці намагалися освоїти незнані території, обжитися. Вживання часто починалося від спорудження землянок й бараків («...в сніг привезли... їх просто викинули на поле... вони спочатку вирили землянки. Вони два місяці були в землянках, а потім вони вже побудували собі бараки»⁶⁴), продовжувалося наведенням ладу, облаштуванням житла, побуту, наведенням контактів, узвичаєння соціальних практик (скажімо, зустрічі земляків на свята, щонедільні богослужіння, похорон, спільні обрядові трапези, спів). В оповідній традиції цього циклу трапляються мотиви «виселенці вішають на стіни образи», «виселенці святкують Різдво», «виселенці святять паску» та ін. Вже через деякий час після важких голодних років депортовані намагалися вести сяке-таке звичне господарство: «І так помаленьку, помаленьку ми дійшли до того, що купили собі коровицю, малисмо...», «коло хати ми собі там огородили, город. Ми корчували, ми корчували пні такі викорчувували всі»,⁶⁵ «Ну наші тоже почали тримати свині, почали газдувати...»⁶⁶, «я подушок собі наробила... з тих «махалки» такі... стягала, поробила доста подушок і всьо файно в хаті, так чистенько всьо, вишивки вишивала вже...»⁶⁷. Відірвані від рідного дому, землі, українці відтворювали свій простір, свій традиційний уклад життя, поєднуючи це з тяжкою примусовою низькооплачуваною, або й зовсім безоплатною працею.

Мотив важкої роботи — ще один типізований вузловий елемент сюжету прози депортацій. Вивезені працювали, переважно, в лісі, на лісосплавах, не маючи ні відповідного технічного забезпечення, ні досвіду: «Робота була там всьо з лісом... баржі грузили з лісом, баржі такими кранами... Потом вже як я стала старша, то я тоже на тій баржі робила... такі тяпки були, то вбивалисмо в дерево і такісьмо

тегали, розтігали по тих баржах... баржі так високо грузили... Тото вліті така була робота, а взимі — на заготовці, на заготовці лісу. Я з єдною дівчиною, з латишків, ми напару тов пилов... такісьмо ліс пилили. Навалимо так, ми не були спец..., не знали, як тото то дерево опустити... повісимо єдно на друге... причепиться десь на друге дерево, на друге дерево, такий балаган зробиться, а ми вже сі боїмо тудати. І шо ми заробимо, як наше всьо дерево висит... то ше не було тогди тих бензопилів. А вже пізніше, я вже не знаю, кільки то років пройшло, вже були тоти пили «Дружба», такі бензопили... вни вже пилили, а ми вже, дівчата, жінки такі всі тоті, то ми хіба сучки обрубували і палили тото всьо. То вже було легше. І тоже йшлисмо, грузилисмо на сані. Дерево смо на сані грузили. А сані возили на пристань, на тій пристані тоже розгружали. Я тоже була й на розгрузці, й на погрузці-м була, й на розгрузці. Шо мені тогди було, може, було мені вісімнайцять років. [Плаче]»⁶⁸.

Жахливі умови праці, несприятливий клімат, невідповідність роботи по віку («малолітні» нерідко також працювали), фізичних можливостях, вміннях ставали причинами захворювань, нещасних випадків, каліцтв, смертей: «І я, було вже в мене шіснайці років якраз, і вместо вчитисі, а нас шестеро брати(і)в забрали десь тейво, в друге місце, десь в село магазин будувати. А ми з сестрами пішлисмо туду в тайгу... «на — пилу, ріжете ручною ліс». І два чоловіка ми, нам треба зрізати девять куб... по чотири з половиною на чоловіка. Заробиш дваці шість, чи дваці вісім рублів. Зрізати, пень обшкробати, ліс розкривувати... зробиш — і суччя спалити»⁶⁹; «А тото що була історія, що вони робили на лісопвалі, що там люди топилися, що там хлопець, що залишився, упав зі сил і так, як на дереві, він так... потім знайшли його один скелет, а він розпався сам»⁷⁰.

Багатьом не вдавалось працювати — вони не мали теплої зимового одягу й взуття, не могли виконувати норми через хвороби, знесилення, недоїдання: «А

⁶⁴ Зап. Кравцова Галина Богданівна 25 липня 2021 р. в м. Моршин від Сурмик (Сеник) Віри Миронівни 1956 р. н. (с. Красная Речка).

⁶⁵ Зап. Кравцова Галина Богданівна у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл. 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н.

⁶⁶ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Рапії Марії 1958 р. н.

⁶⁷ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁶⁸ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁶⁹ Зап. Г. Кравцова 18 липня 2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

⁷⁰ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня в м. Моршин від Кашуби Павліни Михайлівни, 1926 р. н.

потім працювала. І в столові, і всьо. Взутисі не було в шо, в резинових. Мороз 40 градусів. В столову нову поставили, підлога знизу в столові... як ноги мокрі, я простудила, лежала в лікарні...»⁷¹, «Йшлисьмо на роботу, на сплав, кусок такого цукру в кишеню, кусок хліба. Вже сідали обідати — помочили цукор у воду і кусок хліба і так їсьмо, такий наш був обід на роботі»⁷²; «...ми ходили два кілометра на роботу. Шо би ти на собі не одів — вітер тебе розщипав. Вітер 30 метрів, і морозу 30. То то є 60 градусів морозу. Отак ти йшов, плюнув — і вже до землі слюна не долігала, вже був камок льоду. Ідеш і тобі кажут: «в тебе обморожений ніс». В мене обморожене все лице»⁷³.

Попри всі труднощі, українці, переважно, відповідально виконували свою роботу, інколи навіть страждаючи через свою сумлінність та надмірну ініціативність: «І коло кожного дерева треба було обмести сніг, аби пильщик міг підійти, аби спилити тото дерево... А вона така дуже завзята до роботи, шо вже так огрїбала, шо й не чула, коли пильщик уже перестав пилити, уже так далеко відійшла. Вона не мусїла так доста, вона могла лиш кілька би на її зміну стало. І вона приходит вже туду на тото, де тота електростанція, а мишини вже... приїхали по робочих і вже всі машини поїхали. А она в лісі»⁷⁴.

Працьовитість — одна із ключових позитивних людських рис в українському фольклорі [17, с. 137]. В казках, народних родинно-побутових піснях найкраща наречена та, котра найпрацьовитїша; в колядках, щедрївках оспівуються працьовиті господар і господиня; в паремїях працьовитість протиставляється лінощам тощо. Ознака жіночності — вміння тримати госпуду в порядку, вправність в полі, кулінарні здібності та ін. Тому не дивно, що ця чеснота

знайшла відображення і в прозі про депортації: «Моя мама господиня така, знаєте. Чистоплотна, і вмїла і зварити, і йому дуже подобалося, як мама пироги варила, рускі дуже люблять»⁷⁵. Непоодинокими є мотиви «українці вирізняються своєю працьовитістю», «працьовитих українців цїнують на роботі»: «Непогано сі відносили, бо наші люди дуже працювали, тоти так не хотїли працювати, як ми працювали», «Начальство ніхто не збиткувало сі, бо наші дуже працьовиті були»⁷⁶; «...шо цікаво: ми до трьох, чотири і п'ять трудоднів на день заробляли. Фактично, то був наш поратунок. І за то літо, поки ми там були... за то літо заробили стїльки трудоднів, шо нам дали зерна, шо нам вистарчило його... нам того зерна вистарчило на цілу зиму»⁷⁷. Подекуди в текстах наявне співвіднесення українців з такими ж «роботящими» націями і протиставлення антагоністам-росіянам: «А німці тоже роботящі і такі смислові, не то що рускій іван нап'єсі...»⁷⁸. Характерно, що в досліджуваній оповідній традиції трудолюбивість специфічно демонструє, розкриває висококультурність українців: «...каже, вони як подивилися, шо наші залишають після свині тільки один крик, вони були здивовані. І сальцісони, і паштетівки... То вони начудуватися... Вони тоді збиралися, всіх тоді гостили. І той німець сказав: «ми чекали, нас попередили, шо прийдуть бандити. А це прийшла надзвичайно культурна нація, в якої ми вчилися»⁷⁹.

Повернення

Не зважаючи на важке життя, злидні, намагання радянської влади знищити, стерти традиційну культуру українців, розірвати їх зв'язки з Батьківщиною, «перевиховати трудом», розтрощити їхні почуття національної гідності, виселені чинили опір, духовний

⁷¹ Зап. Кравцова Галина Богданівна 24 липня 2021 р. від Українець Катерини Василівни, 1943 р. н. (нар. у с. Ліщин Жидачівського р-ну Львівської обл.).

⁷² Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁷³ Зап. Кравцова Галина Богданівна 25.07.2021 в м. Моршин Стрийського р-н, Львівської обл., від Броди Анни 1937 р. н. (Львівська обл., Перемишлянський р-н, с. Липівці).

⁷⁴ Зап. Г. Кравцова 17.07.2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁷⁵ Зап. Г. Кравцова, М. Демедюк 28.06.2019 р. у м. Бурштин Івано-Франківської обл. від Марії Хованець 1928 р. н. (медсестра УПА).

⁷⁶ Зап. Кравцова Галина Богданівна 17 липня 2021 р. в с. Лавочне Сколівського р-ну, Львівської обл. від Коруд Дарії Федорівни 1931 р. н.

⁷⁷ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁷⁸ Зап. Г. Кравцова 18 липня 2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

⁷⁹ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну, Львівської обл. від Рапії Марії 1958 р. н.

спротив насильницькій агресивній ідеології і підтримували та розвивали свою українськість на чужині й передавали її дітям, вперто і натхненно прививали їм любов до України («...ми розмовляли тільки українською мовою, мої діти народилися в Воркуті, вони вчилися в російській школі, але вони розмовляли завжди по-українськи. Так що наш батько дуже був націоналіст і він нас того вчив...»⁸⁰). Тому часто навіть ті, хто народився в Сибірі, виявляли велике бажання повернутися на Батьківщину. Та вороття нерідко ставало ще одним випробуванням. Серед типових тем цього циклу можна виділити кілька найчастотніших: проблеми з пропискою, роботою; напружені стосунки з колаборантами та окупантами; страх бути знов «покараними».

Варто зауважити, що для того, щоб розірвати минулі зв'язки, окупаційна радянська влада вдавалася до примусового розселення колишніх «пособників» по різних місцевостях, часто навіть не в тих областях, звідки вони походили. Люди або погоджувалися, підписуючи відповідні документи, або намагалися протидіяти: «... і я сі навіть не розписувала, як звільнювали людей, що ми вас звільняєм, но не в свою область. То я відказалася з чоловіком, ми не підписали того. Кажу: «якщо мене не пускають, не роблять вільною, щоби я поїхала там, де я хочу, то мені ваша свобода не потрібна, накладайте мені кайдани, везіть мене, де хочете. Чи розстрілюйте, чи що робіть, я не стою своє життя, я ся підписувати не буду»⁸¹. Згода на проживання на визначених чиновниками теренах співвідносилася із розумінням того, що це є частиною плану щодо вигідної державі інтеграції «бандерівців» у систему. Таким чином, у наративах наявні відповідні мотиви: «Приїхали у Львів — хотіли тут десь купити хату — нас не приписують. Але почули, що в Червонограді приписують. Всіх бандерівців... Але чому? То був наказ: всі бандери в одному місці, їх дуже легко потім брати»⁸².

Людям, що повернулися зі спецпоселень, часто доводилося вимагати, випрошувати («А тут мене

ніяк не приписувати, тут було заборонено мені. Потому якось я прийшов, я кажу: «ну а що ви порадите мені? Шо — іти воровать? Як мені жити?»⁸³), «купувати» прописку («Але все одно мусіли заплатити, тоді нас приписали вже там»⁸⁴). Траплялися випадки, коли в кабінетах зустрічалися колишній підпільник і енкаведист: «Брат пішов приписуватися в Пустомити. Заходе... приходе начальник того паспортного стола. Подививсі: «Аааа, з Мокротина». Встов з-за стола. А брат кае: «Я зайшов, дивлюся, він сидит. Така щока перек... рана — пуля перейшла через то і ту вийшла... «Вооо, шо в мені в Мокротині зробили бандерівці! І ше я вас буду приписувати! Ану марш з кабінету!». Зверхність, злостивість та ненависть до людей, що повернулися — типові риси образу чиновника того часу. Одним із найпоширеніших мотивів цього циклу є мотив бажання помсти за завдану кривду. Об'єктом стає зрадник, який видав, місцевий колаборант, що сприяв депортації, чи призначений на посаду окупант: «Коли я вернувся з Сибіру, той начальник пошти, який маму бив, я хотів було його перестріти... думаю, я подивлюся на ту скотину, в лице, як він маму катував, а він в той час виїхав з Жидачева і не повезло. А я хотів конче з ним зустрітися. Не знаю, що я був би зробив, але хотя був би подивився на ту тварину»⁸⁵; «Після війни, після Сибіру я вернувсі... Ну та я знов, ше булисмо вдома, шо той його бив. Потом я узнав, шо він робе в Жовкві в магазині господарскому. Я кілька раз пішов, дивився на него. Він на мене, я не него...»⁸⁶.

Популярними також виступають мотиви про переслідування, стеження, спроби завербувати українців, котрі повернулися на рідну землю: «Я ше маю документ, шо тата у 81 році ше викликали в КГБ. За то, шо був пратівник савецкай власті... вони до кінця бо-

⁸³ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁸⁴ Зап. Г. Кравцова 25.07.2021 в м. Моршин Стрийського р-н, Львівської обл., від Броди Анни 1937 р. н. (Львівська обл., Перемишлянський р-н, с. Липівці).

⁸⁵ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

⁸⁶ Зап. Кравцова Галина Богданівна 18 липня 2021 р. в с. Мокротин Жидачівського р-ну Львівської обл. від Корча Романа Васильовича 1935 р. н.

ролися з радянською владою»⁸⁷, «Та вни слідкували, хто йде — чи дитина, чи пес там йде. Вони слідкували за кожним, вни днювали й ночували»⁸⁸, «викликали в енкаведе... та й я прийшов до него, а він почав там шось говорити: а тут траса така міжнародна, тут заграничні їдуть машини, треба... шоби я був сексотом ніби. А я кажу: «Я тим займатися не буду, я нікуди не буду ходити... і то всіх, хто вертався, всіх намагалися заложити до тої справи, сексотом»⁸⁹.

Висновки. Оповідна традиція українців Галичини про період національно-визвольних змагань під час та після Другої світової війни, яка є відголосом трагічних подій ХХ ст. на українських землях, є тим національним набутком, що потребує пильного погляду науки. Зокрема, необхідністю вивчення позначений цикл оповідань та переказів про допомогу підпіллю та депортації родичів підпільників, симпатиків ОУН і УПА — уснословесних творів, що стали вислідом осмислення народним генієм місця та ролі цивільного населення в боротьбі та виживання в межах насильницьких масових депортаційно-переселенських акцій. Підсумовуючи, зазначимо, що основними темами таких зразків українського фольклору є теми зв'язку з підпіллям, допомоги підпільникам, переслідування, виселення (дороги, прибуття, облаштування на чужині, побуту, роботи). Заключною темою циклу можна вважати тему повернення додому. Кожен вказаний блок вміщує низку фольклорних сакраментальних кодів, які є характерними для парадигми усної народної творчості. Це свідчить про вкоріненість досліджуваних текстів у традицію, їх зв'язок з іншими пластами фольклору.

1. Халюк Л. *Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості*. Київ, 2013. 208 с.
2. Вахніна Л. *Фольклор українців Польщі (феномен Північного Підляшшя)*. Київські полоністичні студії. Київ, 2011. Т. XVIII. С. 508—511.

⁸⁷ Зап. Кравцова Галина Богданівна 25 липня 2021 р. в м. Моршин Стрийського р-ну Львівської обл. від Лесишина Василя Васильовича, 1948 р. н. (с. Завадів Стрийського р-ну).

⁸⁸ Зап. Кравцова Галина Богданівна 5 червня в м. Моршин від Кашуби Павліни Михайлівни, 1926 р. н.

⁸⁹ Зап. Г. Кравцова 24.07.2021 р. в м. Стрий Львівської обл. від Плютача Ярослава-Григорія Дмитровича, 1938 р. н.

3. Кирчів Р. Вивчення фольклору Холмщини і Підляшшя. *Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті*. Львів: ІН НАН України, 2002. С. 263—294.
4. Кузьменко О. Концепт Батьківщина у парадигмі художніх образів простору в фольклорних новотворах про виселення (на матеріалі власних записів із Західної Бойківщини). *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Київ, 2010. Вип. 34. С. 210—220.
5. Павлів Ю. Образ «малої вітчизни» в історичній пам'яті переселенців із Холмщини та Лемківщини. *Україна — Польща: історична спадщина й суспільна свідомість*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. Вип. 8. С. 163—179.
6. Качмар М. Депортація українців з Закарпаття у 1944—1945 роках: до і після (на матеріалах села Тулиголове Городецького району Львівської області). *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2020. № 3. С. 573—584.
7. Чікало О. Пісні-хроніки ХХ ст.: фольклорна хроніка арештів та депортацій. *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2013. № 1. С. 40—44.
8. Кравцова Г. Пісні-хроніки періоду національно-визвольних змагань ХХ ст.: теми, мотиви, образи (на матеріалах, зібраних у Стрийському районі). *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2019. № 5. С. 1191—1199.
9. *Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917—1991 років*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#n105>
10. Сливка Ю. Витоки і наслідки національної трагедії. *Депортації. Західні землі України кінця 30-х — поч. 50-х рр. Документи, матеріали, спогади*. За ред. Ю. Сливки. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1. С. 5—26.
11. Бажан О., Стасюк О., Першина Т. Депортації. *ЕСУ*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26038.
12. Луньо Є. Повстанський героїчний епос і актуальні питання сучасного державотворення. *Яворівщина в повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців*. Зап. і упорядкував Євген Луньо. Яворів; Львів, 2015. Т. 2. С. 3—20.
13. Гінда О. Концепт «мати» в заробітчанських піснях і поезіях родинної проблематики. *Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття в контексті фольклорної традиції*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. С. 231—254.
14. Кузьменко О. *Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн)*. Львів: ІН НАН України, 2018. 728 с.
15. Кузьменко О. Фольклорні знаки воєнного буття у триаді концептів «воля» — «неволя» — «доля». *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2018. № 1. С. 125—137.
16. Чікало О. Народний герой у фольклорних наративах середини ХХ століття: семантичний та поетичний ас-

- пекти. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції*. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2020. С. 161—166.
17. Мушкетик Л. *Персонажі української народної казки*. Київ: Укр. письменник, 2014. 360 с.
 18. Коваль Г. Колір як ознака образотворення в календарно-обрядовій поезії. *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2014. № 4. С. 733—740.
 19. Луньо Є. Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини. *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2012. № 5. С. 890—907.
 20. Коваль-Фучило І. Мотив втраченого раю в оповідях про примусове переселення *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2021. № 2. С. 87—97.
 21. Жайворонок В. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ, 2006. 703 с.
 22. Мойсеїв І. Рідна хата — категорія української духовності. *Сучасність*. 1993. № 7. С. 130—146.
 23. Лівінська О. До свого дому не пізно й опівночі, або архетип в українській художній літературі. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ: Центр духовної культури, 2004. № 44. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Livinska.htm.
 24. Веронська Т. Люди, з яких мали виселити Україну. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/liudi-z-iakikh-mali-viseliti-ukrayinu/>.
 25. Сокіл В. *Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні*. Львів, 2017. 440 с.
 26. *Яворівщина у повстанській боротьбі: Розповіді учасників та очевидців*. Записав і упоряд. Є. Луньо. Львів: Літопис, 2005. Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. 576 с.
 27. Дем'ян Г. *Українські повстанські пісні 1940—2000 років: істор.-фольклорист. дослідження*. Київ: Українська видавнича спілка; Львів: Галицька видавнича спілка, 2003. 584 с.
 28. Голубець О. «Я втекла від Німеччини, та не втекла від Сибіру» (оповідання-спогади Урбанович Анни, уродженки Космача Косівського району Івано-Франківської області). *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму)*. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, 2019. Вип. III. С. 21—27.
 29. Кісь О. Українські жінки в умовах Голодомору: безправність vs дієдатність. *Україна модерна*. URL: <https://uamoderna.com/md/kis-women-holodomor>.
 - Vakhnina, L. (2011). Folklore of ukrainians in Poland (the phenomenon of Northern Pidlyashshya). *Kyiv Polonistic Studies* (Vol. XVIII, pp. 508—511). Kyiv [in Ukrainian].
 - Kyrchiv, R. (2002). Folklore study of Kholmshchyna and Pidlyashshya. *From folklore regions of Ukraine. Essays and articles* (Pp. 263—294). Lviv [in Ukrainian].
 - Kuzmenko, O. (2010). The Motherland concept in the paradigm of artistic images of space in folklore innovations about eviction (on the basis of own records from the Western Boykivshchyna). *Literature. Folklore. Problems of poetics* (Issue 34, pp. 210—220). Kyiv [in Ukrainian].
 - Pavliv, Yu. (2015). The image of the «small homeland» in the historical memory of immigrants from Kholmshchyna and Lemkivshchyna. *Ukraine-Poland: historical heritage and public consciousness* (Vol. 8, pp. 163—179). Lviv [in Ukrainian].
 - Kachmar, M. (2020). Deportation of Ukrainians from Zakarzonnya in 1944—1945: before and after (on the materials of the Tulyholove village, Gorodetsky district, Lviv region). *Ethnographic notebooks*, 3, 573—584 [in Ukrainian].
 - Chikalo, O. (2013). Songs-chronicles of the XX century: folklore chronicle of arrests and deportations. *Ethnographic notebooks*, 1, 40—44 [in Ukrainian].
 - Kravtsova, G. (2019). Songs-chronicles of the period of national liberation struggles in the XX century: themes, motives, images (on the materials collected in the Stryi district). *Ethnographic notebooks*, 5, 1191—1199. Lviv [in Ukrainian].
 - On the repression victims rehabilitation of the communist totalitarian regime of 1917—1991*. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#n105 [in Ukrainian].
 - Slyvka, Yu. (Ed.). (1996). Origins and consequences of the national tragedy. *Deportations. Western lands of Ukraine in the late 30's — early 50s. Documents, materials, memoirs* (Vol. 1, pp. 5—26) [in Ukrainian].
 - Bazhan, O., Stasiuk, O., & Pershina, T. Deportation. *ESU*. Retrieved from: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26038 [in Ukrainian].
 - Lunyo, E. (Ed.). (2015). Insurgent heroic epic and current issues of modern state formation. *Yavoriv region in the insurgent struggle. Stories of participants and eyewitnesses* (Vol. 2, pp. 3—20) [in Ukrainian].
 - Ginda, O. (2015). The «mother» concept in labor songs and poetry of family issues. *Poetic creativity of the Ukrainian labor community in Italy at the beginning of the XXI century in the context of folk tradition* (Pp. 231—254) [in Ukrainian].
 - Kuzmenko, O. (2018). *Dramatic Human Existence in Ukrainian Folklore: Conceptual Forms of Expression (the Period of WWI and WWII)*. Lviv [in Ukrainian].
 - Kuzmenko, O. (2018). Folklore signs of military existence in the triad of concepts «will» — «slavery» — «fate». *Ethnographic notebooks*, 1, 125—137 [in Ukrainian].
 - Chikalo, O. (2020). The national hero in the folklore narratives of the mid-twentieth century: semantic and poetic aspects.

REFERENCES

Khalyuk, L. (2013). *Oral folk tales of Ukrainian immigrants of Lemkivshchyna, Kholmshchyna, Pidlyashshya ta Nadsyannya: genre-thematic specifics, artistic features*. Kyiv [in Ukrainian].

- Totalitarianism as a system of national memory destruction: a collection of scientific papers on the materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (Рр. 161—166) [in Ukrainian].
- Mushketyk, L. (2014). *Characters of the Ukrainian folk tale*. Kyiv [in Ukrainian].
- Koval, G. (2014). Color as a sign of formation in calendar-ritual poetry. *Ethnographic notebooks*, 4, 733—740 [in Ukrainian].
- Lunyo, E. (2012). The cult of the native army in the insurgent epic tradition of Yavoriv region. *Ethnographic notebooks*, 5, 890—907 [in Ukrainian].
- Koval-Fuchylo I. (2021). The motive of the lost paradise in stories about forced resettlement. *Folkart and ethnology*, 2, 87—97 [in Ukrainian].
- Zhayvoronok, V. (2006) *Signs of Ukrainian ethnoculture: Dictionary-reference book*. Kyiv [in Ukrainian].
- Moiseiv, I. (1993). Native house — a category of Ukrainian spirituality. *Modernity*, 7, 130—146 [in Ukrainian].
- Livinska, O. (2004). It is not too late for midnight at home, or an archetype in Ukrainian fiction. *Multiversum. Philosophical Almanac*, 44. Kyiv: Center for Spiritual Culture. Retrieved from: http://www.filosof.com.ua/Jornel / M_44 /Livinska.htm [in Ukrainian].
- Veronska, T. People from whom Ukraine was to be evicted. *Local History*. Retrieved from: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/liudi-z-iakikh-mali-viseliti-ukrayinu/> [in Ukrainian].
- Sokil, V. (2017). *Folklore prose about the famines of the XX century in Ukraine*. Lviv [in Ukrainian].
- Lunyo, E. (2005). Yavorivshchyna in the insurgent struggle: Stories of participants and eyewitnesses (Vol. 1): Nakonechne Pershe. Finally the Second [in Ukrainian].
- Demyan, G. (2003). *Ukrainian insurgent songs of 1940—2000: historian-folklorist. Research*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union; Lviv: Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].
- Golubets, O. (2019). I fled from Germany, but did not escape from Siberia (stories-memoirs of Anna Urbanovych, a native of Kosamach Kosiv district of Ivano-Frankivsk region. *National Memory (in honor of the victims of totalitarianism* (Issue III, рр. 21—27) [in Ukrainian].
- Kis, O. Ukrainian women in the Holodomor: lawlessness vs ability. *Modern Ukraine*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/md/kis-women-holodomor> [in Ukrainian].